

УДК 37.015.31-053.6-056.49

DOI: <https://doi.org/10.33989/2524-2474.2021.77.239276>

ТАРАНЕНКО ІРИНА

ORCID: orcid.org/0000000150099641

(Полтава)

Place of study: Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

Country: Ukraine

Email: irinavad.tar.ko@gmail.com

ЗАЙЦЕВА ЮЛІЯ

ORCID: orsid.org/000000017155392X

(Полтава)

Place of study: Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

Country: Ukraine

Email: zaicevayuliya1@gmail.com

ЗМІСТОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОНЯТТЯ «ВАЖКІ ПІДЛІТКИ»

Анотація. У ході аналізу наукових праць у статті встановлено, що проблема виховання важких підлітків у педагогічній теорії і практиці була і залишається предметом особливої уваги учених педагогів; з'ясовано, що важкі у виховному відношенні підлітки – це звичайні діти, у яких наявна специфічна особистісна особливість – важковиховуваність, яка характеризується дефектами розвитку та порушенням норм і правил поведінки. Тому важкі підлітки гостро потребують цілеспрямованого виховання морально-вольових якостей, формування суспільно-значущих ціннісних орієнтацій, мобілізації особистісних ресурсів та стійкої соціалізації.

Також зазначено, що складні закономірності підліткового віку, негативні соціально-економічні та політичні процеси, погляди батьків на виховання та їх педагогічні методи, недоліки у роботі освітніх закладів зумовлюють виникнення категорії важких підлітків.

Визначено суть і зміст поняття «важкі підлітки».

Ключові слова: важкі підлітки; важковиховуваність; важковиховувані діти та підлітки; педагогічно занедбані діти.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сучасні складні, динамічні та суперечливі соціально-економічні зміни в Україні впливають на процес виховання, формування, самовизначення і самоствердження особистості підлітка. У цьому плані слушною є думка В. Оржеховської, яка зазначає, що байдуже ставлення держави до свого підростаючого покоління викликало з його боку відповідну реакцію, яка вилилася у сплеск тяжких і корисливих злочинів, про що красномовно свідчить статистика (Оржеховська, 1996).

Так, станом на 1 червня 2015 року на обліку кримінально-виконавчої інспекції перебував 1931 засуджений неповнолітній. З їх числа переважна більшість – засуджені до відбування покарання з випробуванням. Аналіз статистичних даних свідчить, що з числа неповнолітніх, які перебувають на обліку кримінально-виконавчої інспекції, переважну більшість було засуджено за тяжкі злочини 72% (1398), за злочини середньої тяжкості – 24% (471), 48% засуджених неповнолітніх виховувалися у неповних сім'ях, 7% є сиротами або перебували у спецзакладах Міністерства освіти і науки України, 9% – виховувалися у неблагополучних сім'ях. Через несприятливі умови виховання та негативний вплив оточення 58% (1124) підлітків, які перебували на обліку, вчинили злочини у складі групи, з них майже кожен четвертий – за участю дорослих. 77 неповнолітніх вчинили злочини у стані алкогольного сп'яніння (Про стан організації роботи з неповнолітніми правопорушниками, 2015).

Наведені данні підтверджують думку багатьох дослідників про те, що найболючішою проблемою сучасної загальноосвітньої школи є зростаючі труднощі у вихованні дітей і підлітків, збільшення кількості асоціальних проявів у поведінці, правопорушень і злочинів. Число дітей групи ризику, тобто тих, яких вчителі називають важкими, різко зросло. При цьому слід зазначити, що саме у підлітків найчастіше проявляється грубість у ставленні до вчителів і батьків, недисциплінованість на уроках, прогули, бродяжництво, крадіжки, хуліганство, пияцтво тощо.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Вивченню змісту і сутності поняття «важкі підлітки» та особливостей, форм та методів виховання даної категорії дітей в освітньому процесі присвячені праці Л. Виготського, Л. Зюбін, В. Кащенко, А. Макаренко, В. Мясичев, О. Гонєєв, А. Капська, О. Кочетов, Н. Ліфінцева, В. Оржеховська, В. Татенко, Г. Товканець, Т. Федорченко та деяких інших дослідників.

Мета статті – на основі аналізу існуючих доробок вчених уточнити зміст і сутність поняття «важкі підлітки».

Підлітковий вік – це період бурхливих фізіологічних та психологічних змін, період активного формування особистості. Саме цей вік характеризується фахівцями як складний, критичний, перехідний, що має важливе значення в розвитку та становленні особистості людини. Американський учений Філіп Райс, асоціює підлітковий вік з мостом між дитинством і зрілістю, по якому повинен пройти кожен, перед тим як стати відповідальною та творчою дорослою людиною (Райс, 2000, с. 16). Саме від інтенсивного анатомо-

фізіологічного розвитку та психологічних особливостей віку (підвищена збудженість, чутливість, неузгодженість психологічних процесів) залежать, на думку Л. Виготського, багато труднощів, пов'язаних з педагогічною занедбаністю й важковиховуваністю. Педагог розробив схему вікової періодизації та обґрунтував поняття «критичний вік» – переломний етап переходу від одного вікового періоду до іншого. Дані періоди в житті дитини він назвав кризами.

Характеризуючи підлітковий вік, Д. Фельдштейн, слушно відзначає, що це важкий період психічного розвитку; він важкий для самого підлітка, він важкий і при роботі з ним. Клубок внутрішніх протиріч цього віку і протиріч дитини з дорослими – батьками і вчителями, що особливо гостро проявляються на даному етапі виховання, опір підлітків вихованню приводять до появи великої групи важких підлітків.

Отже, підлітковий вік характеризується інтенсивним ростом, в результаті якого нерівномірно розвивається кістково-м'язова система (м'язова маса відстає від темпів росту кісткової системи), в результаті чого виникає тимчасова дисгармонія в координації рухів: розхлябаність, незграбність. Спостерігається невідповідність у розвитку серцево-судинної системи: ріст кровоносних судин відстає від темпів росту серця, що супроводжується підвищеним артеріальним тиском, порушенням ритму серцевої діяльності, швидким стомленням. Відбувається посилена дія залоз внутрішньої секреції, яка впливає на функціональний стан нервової системи. На базі цих змін відбувається погіршення не тільки фізичного самопочуття, але і психічного, все це призводить до певного психологічного дискомфорту, підвищеної дратівливості, образливості, запальності, стомленості, розладів сну, що, в свою чергу, впливає на відносини з дорослими, однолітками, на вчинки та поведінку підлітків.

Найбільше на життя підлітка, на його загальний стан і самопочуття впливає статеве дозрівання, яке спричиняє різні психофізіологічні та психічні відхилення, з якими пов'язані труднощі цього вікового періоду.

Перераховані вище фізіологічні особливості підліткового віку тісно взаємопов'язані між собою та з розвитком психіки дитини. І як саме – рівномірно, спокійно та щасливо, або болісно, бурхливо, з небажаними відхиленнями пройдуть ці зміни, залежить, звичайно, від самого підлітка, але в першу чергу – від батьків, вчителів, вихователів. Характер взаємовідносин дорослих з підлітками, вимоги які вони ставлять, стосунки в сім'ї – все це зумовлює певну атмосферу, в якій підліток почуває себе впевнено та легко або навпаки.

Для виховання впевненості в собі, захищеності, здатності сприймати себе членом родини, колективу, суспільства в цілому, необхідна достатня інтенсивність спілкування, взаємодія з навколишнім світом. Підліток повинен відчувати, що оточуючи його підтримують.

При цьому слід враховувати те, що специфічним для підліткового віку є прагнення найскоріше здобути статус дорослої людини, домогтися самостійності й незалежності, що може реалізуватися як позитивно, так і негативно. Підліток спроможний на рівні з дорослими брати участь у різних видах діяльності, а його прагнення до оригінальності, новизни, лідерства дозволяють йому досягати певних успіхів і навіть пріоритету в спорті, в мистецтві, в різних видах творчості.

Аналізуючи кожні порушення нормальної поведінки підлітка, слід розуміти, що це не тільки бажання нашкочити, зробити щось неприємне, але і намагання звернути на себе увагу, захистити себе, самоствердитися, відчути підтримку серед однолітків і дорослих, а також загострене прагнення до дорослості.

Особливе поєднання внутрішніх процесів розвитку і його зовнішніх умов створює типову соціальну ситуацію розвитку в підлітковому віці, яка часто тягне за собою конфлікт підлітка з дорослим оточенням. Типовими рисами підлітків є прагнення до новизни, оригінальності поведінки (у тому числі і з відхиленнями), бажання боротися, самостверджуватися, змінювати існуючу систему поглядів, які прийняті в середовищі найближчого оточення, що, в свою чергу стає підґрунтям для норм і правил поведінки.

Таким чином, короткий аналіз особливостей підліткового віку пояснює, чому більшість педагогів-практиків вважають усіх підлітків важкими. Однак наукові дослідження переконливо свідчать, що далеко не всі підлітки, які порушують норми поведінки та неадекватно реагують на виховні впливи, є важкими. З цього приводу В. Баженов зазначає, що до розряду «важких» потрапляють підлітки, яким дорослі (вихователі, батьки) не змогли забезпечити безконфліктний розвиток і утворення нового почуття дорослості (Баженов, 1986, с. 8).

Поняття «важкі діти» з'явилося у першій половині XIX ст. До важких відносили дітей з яскраво вираженими фізичними недоліками – глухонімих, сліпих. Дещо пізніше «важкими» стали називати безпритульних дітей, а в кінці XIX – на початку XX ст. – дітей розумово відсталих.

У своїх працях автори дають визначення поняття «важкі» діти, виявляють їх типологію і причини появи. Значна частина дослідників справедливо вважали, що основні причини, які спонукають виникнення категорії «важких дітей», полягають не тільки в несприятливих умовах життя та вадах виховання, а й у самому державному устрої, коли значна більшість населення знаходиться за межами бідності. При цьому, у роботах окремих науковців початку XX ст. простежується біологізаторський підхід з'ясування причин появи «важких» дітей і встановлення їх типології; дослідники вважали, що саме в дитячому віці можливо припинити відхилення у розвитку особистості, за винятком тільки тих дітей, що належать до групи «успадкованих злочинців» і не підлягають корекційному впливу (Попов, 2006, с. 9-10).

На початку XX століття під терміном «важкі» розумілись усі діти, які порушували моральні норми. До цієї категорії належали діти із відхиленнями в поведінці (неповнолітні повії, безпритульні, жебраки, занедбані діти; нестигаючі учні, дезорганізатори, зіпсовані вихованням та негативним впливом мікросередовища; неповнолітні правопорушники; діти, які мали певні відхилення у психічному та фізичному

розвитку тощо). При цьому проблема важковиховуваних дітей розглядалась науковцями через призму негативного впливу середовища, оздоровлення якого було фундаментальним завданням виховної роботи. Проте середовище помилково розумілося вченими як зовнішній вплив на вже сформовану особистість дитини, а це, в свою чергу, заважало дослідникам чітко визначити діалектичний взаємозв'язок між соціальним середовищем та особистістю дитини (Попов, 2006, с. 11-12).

На думку видатного педагога В. Сухомлинського «важкі» діти – це широке й неоднорідне поняття, що включає: 1) дітей, які відчувають утруднення у засвоєнні програмового матеріалу; 2) дітей, які є важкими у моральному розумінні, але тямущі, здібні, з розвиненою пам'яттю; 3) дітей, які з раннього віку знаходяться в атмосфері, де панує грубість, що відбивається на формуванні моральних якостей особистості; 4) дітей, які не володіють своїми бажаннями, що перетворюються на примхи; 5) дітей із відставанням в інтелектуальному розвитку.

У сучасному тлумачному словнику української мови, серед значної кількості тлумачень слова «важкий», знаходимо: «нелегкий для порозуміння, спілкування; непривітний (про людину і її вдачу); який не легко піддається впливу, вихованню».

За твердженням В. Лозової та Г. Троцько важка дитина – це людина, в якій в силу різноманітних причин бачимо ненормальності, якісь відхилення в поведінці, навчальній діяльності. Звичайні методи і прийоми виховання, які приводять до позитивних результатів у роботі з основною масою дітей, з важкими дітьми такого результату не приносять (Лозова, & Троцько, 2002, с. 39). З цього приводу В. Оржеховська застерігає, що послаблення виховного впливу здебільшого призводить до посилення негативної дії оточуючого середовища, в результаті чого знижується рівень вихованості дитини, виникає і закріплюється стан її невихованості, педагогічної занедбаності, яка може перерости в соціальну, якщо виховні відносини у системі «вихователь-вихованець» не стануть позитивними. Дитина, підліток, що не піддається, або важко піддається вихованню, стає важким у виховному відношенні, важковиховуваним (виховання цих дітей викликає труднощі). Отже, дослідниця констатує, що важковиховувані – це такі категорії учнів, у яких під впливом несприятливих для їхнього розвитку соціальних, психолого-педагогічних та медико-біологічних факторів відбуваються порушення моральних ставлень до навчання та норм поведінки, зниження або й втрата почуття відповідальності за свої вчинки» (Оржеховська, 1996, с. 37-47). У таких дітей, як стверджує В. Шпак, виникають труднощі з соціалізацією, важко формуються моральні норми і внаслідок цього виникають відхилення форм поведінки (Шпак В. П., & Шпак В. М., 2008).

Похідним від терміну «важковиховувані діти» є поняття «важковиховуваність». При цьому, важковиховуваність – це наслідок тривалого впливу на дитину обумовлених навколишніх подразників, які модифікують і накладають відбиток на психічні особливості та соціальну поведінку учня.

Соціально-психологічний аспект даної проблеми знайшов обговорення в роботах С. Бадмаєва, С. Белічевої, А. Капської та інших вчених. Зокрема С. Белічева, важковиховуваність, педагогічну і соціальну занедбаність, бездоглядність, недисциплінованість, девіантність тощо, розуміє як інтегративне явище, а саме як дезадаптацію і, залежно від природи, характеру, міри прояву, виділяє три її види: 1) патогенна (патології психічного розвитку, нервово-психічні захворювання); 2) психосоціальна (пов'язана зі статевими, віковими, індивідуальними та психологічними особливостями); 3) соціальна (порушення норм моралі і права, асоціальні форми поведінки).

Соціальна педагогіка розглядає важковиховуваність як: 1) стан підлітка, породжений неприйняттям запропонованих установок; 2) вияв негативних якостей у поведінці людини; 3) поведінка, яка виходить за межі соціальної норми внаслідок неправильного вибору шляхів самоствердження.

У педагогічному словнику зазначено, що «важковиховуваність – у широкому розумінні – поняття, що пояснює випадки труднощів, з якими стикається педагог під час організації і здійснення виховного процесу. У вузькому розумінні термін «важковиховуваність» використовується для позначення максимально наближеного до норми рівня відхилень у поведінці дитини, яка потребує відповідної уваги й зусиль вихователя для його подолання».

Уточнити суть категорії важковиховуваності дозволить співвіднесення її з поняттям педагогічної занедбаності, яка (аналогічно і соціальна занедбаність), на думку багатьох вчених, виступає передумовою важковиховуваності, тому «важковиховуваність» слід розглядати як характеристику педагогічно занедбаності дитини. Зокрема Л. Зюбін стверджує, що «педагогічна занедбаність» характеризує історію виховання підлітка, а «важкий» – вказує на результат такого виховання: загальноприйняті методи і засоби педагогічної дії малоефективні або безрезультативні по відношенню до нього. У більшості випадків унаслідок педагогічної занедбаності підліток стає важким (Зюбін, 1982, с. 11).

Педагогічну занедбаність, а саме несформованість у підлітків важливих соціальних якостей особистості, актуальних для їх віку, А. Капська теж характеризує, як своєрідну передумову виникнення важковиховуваності (стійкого небажання засвоювати соціально-педагогічні впливи і адекватно на них реагувати, а не просто неприйняття чи неможливості засвоювати позитивний соціальний досвід). Її проявами є: закритість підлітка до допомоги інших людей у його розвитку, небажання прислухатися до порад оточуючих, труднощі орієнтування в нових соціальних умовах (Капська, 2009, с. 334-336).

Утім російський вчений О. Гонєєв, поділяючи думки Л. Зюбіна, у цьому контексті підкреслює, що педагогічна занедбаність не тільки породжує важковиховуваність, але є і її наслідком та призводить до соціальної занедбаності й правопорушень. Важковиховувана дитина, на думку вченого, це перш за все та дитина, яка активно проявляє спротив вихованню, виражає неповагу, недовіру до педагога, демонструє негативізм до педпроцесу, провокує і створює передумови для конфліктних ситуацій (Гонєєв, Лифинцева, &

Ялпаева, 2010, с. 170-182). М. Фіцула характеризує важковиховуваних дітей, як дітей, які байдуже ставляться до навчання, *періодично* порушують правила поведінки, дисципліну. Їм притаманні грубість, нечесність. А педагогічно занедбані, це ті, які негативно ставляться до навчання й суспільно корисної діяльності та *систематично* порушують дисципліну й норми моралі (Фіцула, 2002, с. 225).

На нашу думку, не зовсім коректно виводити головну відмінність важковиховуваності та педагогічної занедбаності з такого показника, як періодичність порушення правил поведінки. Оскільки педагогічно занедбані – це ті діти, які не перебували під дією належних виховних впливів як у сім'ї, так і в різних навчально-виховних закладах, тобто, це діти, з якими погано працювали. В цих дітей несформовані важливі соціальні якості особистості, недостатньо розвинуті почуття, воля, самоконтроль, що обумовлює їх неадекватну реакцію на педагогічні впливи. Педагогічно занедбані діти мають суттєві проблеми як у навчанні, так і з дисципліною (конфлікти з однолітками та вчителями, пропуски занять, шкідливі звички). Але до них можна застосовувати звичайні загальноприйняті принципи і засоби виховання та досягти позитивного результату. Стосовно важковиховуваних, то вони, як зазначає В. Ягупов, не піддаються звичайному впливу батьків та педагогів, критично ставляться до виховних зусиль та діють на основі «власної моралі», хибних цінностей, норм і правил поведінки, у навчанні можуть як і відставати, так і ні. Дисципліну порушують систематично як педагогічно занедбані, так і важкі діти, а періодично порушують дисципліну звичайні діти, яких не обов'язково відносити до категорії важких чи педагогічно занедбаних, тому як дитина тільки вчиться поводити себе в соціумі.

При цьому ми згодні з думкою В. П. Шпак та В. М. Шпак, які стверджують, що педагогічно занедбані діти вирізняються саме несформованістю особистості, незрілістю, що пояснюється відсутністю правильного педагогічного керівництва, належної організації життєвого простору, уваги та підтримки з боку батьків. Однак значних викривлень у формуванні особистості у цих учнів не помічається. Їхня негативна поведінка частіше за все має реактивний характер, оскільки вони здатні зрозуміти свої проблеми та намагаються змінити себе (Шпак В. П., & Шпак В. М., 2008).

Стосовно соціально занедбаних дітей, вчені зауважують, що у них відсутні корисні навички й уміння, різко обмежена сфера соціальних інтересів. Для них характерне глибоке відчуження від сім'ї та школи, а їх формування і соціальний розвиток відбуваються під впливом асоціальних підлітків та їх груп, їм властиві серйозні соціальні відхилення (бродяжництво, наркоманія, алкоголізм, правопорушення, аморальна поведінка тощо) Гонеев, Лифинцева, & Ялпаева, 2010).

Отже, в науковій літературі важковиховуваність розглядається як психолого-педагогічна категорія, яка визначає форми і причини труднощів, що зазнає педагог при визначенні мети, виборі засобів виховання та перевиховання учнів. З важковиховуваністю тісно взаємопов'язані соціальна та педагогічна занедбаність, вони взаємодоповнюють і поглиблюють одне одного, при певних умовах призводять до скоєння правопорушень неповнолітніми.

На основі вищевикладеного можемо зробити висновок, що важковиховуваність зовнішньо проявляється конфліктністю дітей і підлітків з оточенням, грубістю, емоційною неврівноваженістю, що призводить до складнощів у виправленні поведінки, необхідності докладання додаткових зусиль і засобів з боку педагога, особливої уваги, індивідуального та особистісно орієнтованого підходу для їх перевиховання в умовах сім'ї, школи, колективу. Важковиховуваність полягає у неприйнятті та протидії підлітка цілеспрямованим педагогічним впливам.

Терміни «важкі підлітки», «важковиховувані підлітки», найчастіше вживаються як тотожні поняття, які характеризують учнів з негативним відношенням до педагогічного процесу та морально-правових норм, установлених у суспільстві. Утім, у ряді досліджень зазначено, що поняття «важкі підлітки» слід використовувати для характеристики неповнолітнього, який особливо болісно переживає кризу перехідного віку та не вміє вирішувати свої проблеми соціально прийнятним чином. Такі підлітки характеризуються внутрішніми конфліктами, акцентуаціями характеру, нестійкістю емоційно-вольової сфери. Так, російська дослідниця, педагог Н. Щуркова використовує поняття «діти з ускладненою поведінкою», констатуючи, що саме їх кваліфікують як «важких», «педагогічно занедбаних», «девіантних» тощо і зазначає, що це – діти, які характеризуються постійним або досить частим порушенням соціальних норм життя, що наносить шкоду суспільному життю і життю окремих людей суспільства (Щуркова, 2005).

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок.

Таким чином, ми можемо стверджувати, що єдиного трактування поняття «важкі підлітки», «важковиховувані підлітки» в сучасній педагогічній та психологічній літературі не існує. Так, передусім, під цю категорію підпадають підлітки, поведінка та розвиток яких за різними соціальними, психологічними та біологічними умовами не відповідають загальноприйнятим нормам.

Як бачимо, важковиховуваність – основна передумова відхилення у поведінці особистості; поняття, що пояснює труднощі, з якими стикаються педагоги і батьки, організовуючи і здійснюючи виховний процес.

До категорії *важких підлітків* відносимо підлітків, які є фізично і розумово здоровими, однак при цьому здійснюють свідомий або несвідомий опір цілеспрямованому педагогічному впливу, у них спостерігаються проблеми з прийняттям ціннісних орієнтацій, сформованістю морально-вольових якостей та порушення норм і правил поведінки, що ускладнює становлення їх як особистостей. Вони гостро потребують особистісно орієнтованого підходу з боку педагогів та уваги батьків і однолітків.

Подальшого аналізу та вивчення потребує пошук ефективних шляхів профілактики формування даної категорії підлітків та особливостей форм і методів їх виховання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Баженов В. Г. Воспитание педагогически запущенных подростков. Киев : Рад. шк., 1986. 130 с.
- Гонеев А. Д., Лифинцева Н. И., Ялпаева Н. В. Основы коррекционной педагогики. Москва : Академия, 2010. 272 с.
- Зюбин Л. М. Учебно-воспитательная работа с трудными учащимися [Teaching and educational work with difficult students]. Москва : Высш. шк., 1982. 191 с.
- Лозова В. І. Троцько Г. В. Теоретичні основи виховання і навчання. Харків : ОВС, 2002. 400 с.
- Оржеховська В. М. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх. Київ : ВУАН, 1996. 352 с.
- Попов М. А. Педагогічні умови корекції поведінки важковиховуваних старшокласників у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07. Луганськ, 2006. 20 с.
- Про стан організації роботи з неповнолітніми правопорушниками, які перебувають на обліку в підрозділах кримінально-виконавчої інспекції. Державна пенітенціарна служби України : веб-сайт. URL: http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/printable_article/783961;jsessionid=05A50C40F3740364063EFA603BFA591A
- Райс Ф. Психология подросткового и юношеского возраста. Питер, 2000. 656 с.
- Соціальна педагогіка / за ред. А. Й. Капської. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 488 с.
- Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / заг. ред. І. Д. Звереві. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 336 с.
- Фельдштейн Д. И. Психологические аспекты изучения современного подростка. *Вопросы психологии*. 1983. № 1. С. 33–41.
- Фіцула М. М. Педагогіка. Київ : Академія, 2002. 528 с.
- Шпак В. П., Шпак В. М. Первинні і вторинні причини порушень поведінки важковиховуваних дітей як проблема реабілітаційної педагогіки. URL: <http://eprints.cdu.edu.ua/1091/1/121-142-147.pdf>
- Щуркова Н. Е. Прикладная педагогика воспитания. Питер, 2005. 366 с.

REFERENCES

- Bazhenov, V. G. (1986). *Vospitanie pedagogicheski zapushchennykh podrostkov [Upbringing of pedagogically neglected teenagers]*. Kiev: Rad. shk. [in Russian].
- Feldshtein, D. I. (1983). *Psikhologicheskie aspekty izucheniiia sovremennogo podrostka [Psychological aspects of the study of the modern teenager]*. *Voprosy psikhologii*, 1, 33-41 [in Russian].
- Fitsula, M. M. (2002). *Pedahohika [Pedagogy]*. Kyiv: Akademiia [in Ukrainian].
- Goneev, A. D., Lifintceva, N. I., & Ialpaeva, N. V. (2010). *Osnovy korrektsionnoi pedagogiki [Fundamentals of Correctional Pedagogy]*. Moskva: Akademiia [in Russian].
- Kapska, A. Y. (Ed.). (2009). *Sotsialna pedahohika [Social pedagogy]*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
- Lozova, V. I. & Trotsko, H. V. (2002). *Teoretychni osnovy vykhovannia i navchannia [Theoretical foundations of education and education]*. Kharkiv: OVS [in Ukrainian].
- Orzhekhovska, V. M. (1996). *Proflaktyka pravoporushen sered nepovnolitnykh [Juvenile delinquency prevention]*. Kyiv: VUAN [in Ukrainian].
- Popov, M. A. (2006). *Pedahohichni umovy korektsii povedinky vazhkovykhovuvanykh starshoklasnykiv u navchalno-vykhovnomu protsesi zahalnoosvitnoi shkoly [Pedagogical conditions for correcting the behavior of difficult upbringing high school students in the educational process of secondary school]*. (Extended abstract of PhD dissertation). Luhansk [in Ukrainian].
- Pro stan orhanizatsii roboty z nepovnolitnymi pravoporushnykamy, yaki перебувають на обліку в підрозділах кримінально-виконавчої інспекції. Derzhavna penitentsiarna sluzhby Ukrainy : veb-sait [About a condition of the organization of work with juvenile offenders who are registered in divisions of criminal executive inspection]*. Retrived from http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/printable_article/783961;jsessionid=05A50C40F3740364063EFA603BFA591A [in Ukrainian].
- Rais, F. (2000). *Psikhologiiia podrostkovogo i iunosheskogo vozrasta [Psychology of teenagers and youth]*. Piter [in Russian].
- Shchurkova, N. E. (2005). *Prikladnaia pedagogika vospitaniia [Applied pedagogy of education]*. Piter [in Russian].
- Shpak, V. P., & Shpak, V. M. (2008). *Pervynni i vtorynni prychny porushen povedinky vazhkovykhovuvanykh ditei yak problema rehabilitatsiinoi pedahohiky [Primary and secondary causes of behavioral difficult upbringing children as a problem of rehabilitation pedagogy]*. Retrived from <http://eprints.cdu.edu.ua/1091/1/121-142-147.pdf> [in Ukrainian].
- Ziubin, L. M. (1982). *Uchebno-vospitatelnaia rabota s trudnymi uchashchimisia [Teaching and educational work with difficult students]*. Moskva: Vyssh. shk. [in Russian].
- Zvierieva, I. D. (Ed.). (2008). *Sotsialna pedahohika [Social pedagogy]*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].

IRYNA TARANENKO, YULIIA ZAITSEVA

CONTENT CHARACTERISTICS OF DEFINITION THE "DIFFICULT TEENAGERS"

Abstract. The problem of upbringing of difficult teenagers in pedagogical theory and practice has been and remains the subject of special attention of pedagogical scientists were found out during analyzed scientific works in this article. The difficult teenagers in educational terms – are just ordinary children who have a specific personality particularity, namely, they are difficulties to upbringing. The children who are the difficult to upbringing, they are characterized by developmental defects and violations of norms and rules of behavior. This is why the difficult teenagers need the formation of moral and volitional qualities, the formation of socially significant value orientations, the mobilization of personal resources and sustainable socialization extremely hard.

The complex patterns of adolescence, negative socio-economic and political processes, the parental views on upbringing and their pedagogical methods, shortcomings in the work of educational institutions also were mentioned in this article. And the category of difficult teenagers arose as a result of these influences.

The essence and content of the concept the «difficult teenagers» has been determined in this article.

Key words: education of difficult teenagers, personality - orientable approach, physical culture.